Un poble, una guerra
Cardedeu 1936-1939

Treballs

Ricard Ginjaume
Universitat de Barcelona

Al principi dels anys trenta Cardedeu era un poble eminentment agrícola tot i el creixement que havien experimentat els altres sectors, paral·lelament a la transformació de la vila al final del segle XIX i principi del XX en un dels centres d'estiueig més importants de la comarca. Tant l'arribada del ferrocarril com la inauguració de la carretera de Caldes a Sant Celoni van ser un fort impuls a l'expansió del nucli urbà. D'altra banda, l'adveniment de l'electricitat va permetre l'obertura de dues fàbriques del sector tèxtil que ocupaven uns 150 treballadors cada una.[1] Segons el padró municipal de 1936, la vila tenia 2.604 habitants.

Des del 1931, l'alcalde era Marià Casanoves i Fortuny,[2] membre de l'associació local Els Tres Pins, que agrupava catalanistes i republicans contraposats a la Lliga Regionalista. Tot i que es declarava cultural, aquesta associació va presentar candidatures electorals i va estar al capdavant de l'Ajuntament gairebé tots els anys de la II República, a excepció d'un breu període entre el 1935 i 1936, quan el consistori va ser destituït per decisió governativa, com la majoria d'ajuntaments d'esquerres arran dels fets d'octubre del 1934.

Al llarg del període republicà era palesa la divisió entre la dreta i

1 Per a més informació d'una d'aquestes fàbriques, la Hilandera, consulteu Clusellas, J. *La fàbrica nova*, Granollers, 1991.

2 Vegeu-ne la nota biogràfica a *http://www.museugranollers.org/alcaldes*.

l'esquerra local. L'Agrupació Coral Cardedeuneca, en el seu llibre d'actes, feia patent que hi havia dos grups adversaris: Els Tres Pins i la Lliga, amb seu al Casino,[3] un binomi que també era present a la festa major, quan s'aixecaven dos envelats, el d'Els Tres Pins al nord del poble i el del Gran Casino, situat al camp d'esports d'aquest edifici.

Trinxera formada principalment amb sacs de sorra davant de la casa Amat, situada a l'avinguda de la República davant de l'estació, la qual va ser requisada i utilitzada com a seu del Comitè antifeixista local. (Font: Pau Fort, arxiu família Fort)

ELS PRIMERS DIES, DE COP D'ESTAT A GUERRA CIVIL. VIOLÈNCIA I DESTRUCCIÓ DE SÍMBOLS RELIGIOSOS

«Dissabte, dia 18, de matí (...) eren suspeses totes les comunicacions».[4] D'aquesta manera comença a explicar els fets dels primers dies de la Guerra Civil el número especial de la revista *La Gralla*. Aviat la gran majoria es va assabentar per ràdio que un grup de militars havia iniciat un cop contra el Govern. El diumenge es confirmaren les temences i algunes tropes de Catalunya s'afegiren al cop d'estat. Arribaven notícies de Barcelona i la inquietud augmentà quan arribà la notícia que el cos d'artilleria de Mataró havia proclamat l'estat de guerra. «Tota la nit no cessaren els anant i els vinents per a la mobilització dels treballadors locals i de la comarca per a fer front a la rebel·lió militar».[5] Gràcies a un detallat article anònim de la mateixa revista sabem que el mateix dia dels fets a Cardedeu «(..) es constituí el Comitè antifeixista que organitzà seguidament la milícia que controlà la circulació per la carretera i prestà serveis de vigilància».[6]

El dimarts 21 Josep M. Duran i Girbau, un propietari rural de la comarca, escrivia al seu dietari: «És la CNT i la FAI qui domina. Em donen compte de l'assassinat d'en Puntas i de que a Granollers absolutament totes les esglésies i convents han estat cremats. Elements de la FAI i la CNT distribuïts en camions blindats i ametralladores i revòlvers i escopetes assalten els pobles i cremen les esglésies. Tenim notícies d'haverse cremat les esglésies de Llerona, Corrò de Vall, la Garriga i algunes altres».[7] Entre aquestes altres hi havia l'església de Cardedeu.[8] Al capvespre del 21 de juliol de 1936 l'edifici parroquial cremava i «(...) foren "decapitats" el Sant Antoni i el Jesús de pedra que hi havia al començament del carrer de dit nom».[9] Al llarg de la guerra el Consell Municipal va proposar tres vegades enderrocar l'església, a excepció del campanar, juntament amb l'antiga casa de la vila, però malgrat que es van buscar voluntaris

3 Clusellas, C.: *De cants i cantaires. Recull de papers i records que fan història*. Cardedeu. 1992. pàg. 48.

4 *La Gralla* núm. 755 (18-VIII-1936) pàg. 2.

5 Ibidem pàg. 3

6 *La Gralla* núm. 758 (16-VIII-1936) pàg. 9.

7 Dietari de Josep M. Duran i Girbau, a J. Planas: «La revolució de juliol de 1936 al Vallès Oriental: dietari d'un propietari rural», *Lauro* núm. 10, pàg. 21.

8 Les notes de Pere Comas i de Víctor Busquet concorden amb la descripció de Josep M. Duran. Hi ha divergència en el tema de la procedència: Comas diu que provenien de Barcelona i Busquet que venien de Granollers. Els dos autors locals concorden que entre aquells «elements armats» hi havia alguna dona i que varen tallar els carrers adjunts al temple. Segons els informes de postguerra del cap de la Falange local, podria ser que hi participessin dos veïns del poble. Cal tenir en compte que l'església ja havia sigut cremada al 6 de novembre de 1873 pels carlins, i per tant, la gran majoria d'altars, imatges i mobiliari era modern.

9 Op. cit. 6.

Creu de la Serreta abatuda el 27 de juliol de 1936. Aquesta creu de la missió estava situada al barri del Poble Sec de Cardedeu, a la petita carena que separa el terme de la finca de Vilalba. La data està extreta de l'anotació del dors de la fotografia: «Cardedeu: 27 de juliol de 1936. La creu de la serreta abatuda per l'antifeixisme». (Font: Pau Fort, arxiu família Fort)

la iniciativa no va prosperar i no es va reutilitzar durant tot el període bèl·lic, a diferència d'altres edificis parroquials de la comarca.[10]

Pocs dies més tard la creu del terme i la de la serreta van ser abatudes. Una sort semblant va patir la imatge del sant Crist del carrer Hospital i foren tapades unes imatges del sagrat cor de la torre Amat. El primer d'agost l'Ajuntament requisà la Rectoria, l'Esbarjo i el Convent complint ordres de la Generalitat[11] i el dia 19, de les quatre campanes, només la *Teresa* es va mantenir al seu lloc; les altres serien portades a fondre per fer armament. La campana de l'ermita de Sant Hilari va ser salvada pel fundador del Museu Arxiu de Cardedeu, el Sr. Tomàs Balvey, que apel·lant a l'antiguitat d'aquesta (1416), una de les més antigues de la comarca, la va enterrar al seu jardí i dos anys més tard, el 30 de juliol de 1938, el Consell Municipal va ordenar que, també per raons històriques, fos duta en un lloc segur de la Casa de la Vila.[12]

Durant els primers dies van ser preses les armes de les persones de dretes del poble i molts es van haver d'amagar. La telefonista i el carter van ser destituïts perquè eren considerats de dretes.

El 22 d'agost al límit occidental del terme municipal amb les Franqueses, a prop de la via del tren i la carretera, a l'alçada de can Pelegrí, es van trobar tres homes morts per armes de foc, un d'ells (no identificat) dintre del terme municipal de Cardedeu.[13]

Un mes més tard va ser mort el qui fins a primers de març del mateix any havia ocupat el càrrec de jutge municipal, Esteve Giró i March. Segons els informes de postguerra de la Falange i de l'alcalde, estava amagat quan el van fer sortir amb promeses de seguretat per tractar la col·lectivització del seu taller de fusteria, però a mitja reunió es presentà un grup format per membres del Comitè de Granollers guiats per Joan Agon Malaret, que havia intentat establir un sindicat a la vila i havia trobat l'oposició, entre altres, d'en Giró i durant el cop d'estat estava pres per atracament. Va ser torturat fins a la mort i enterrat a Vallromanes.[14] Dos dies després *La Gralla* va recollir de forma dubtosa i errònia la seva mort «Ha mort l'ex-alcalde de la veïna vila de Cardedeu l'industrial fuster anomenat Giró».[15] Al seu costat es va enterrar el cardedeuenc Miquel Rovira i Ginjaume, que havia sigut secretari de Cardedeu en el període 1922-1933, de la Roca, on tingué certa col·laboració amb el govern de dretes de la localitat, i de Cerdanyola del Vallés, on residia quan el va anar a buscar el Comitè de la Roca per afusellar-lo.[16] El mateix mes va patir la mateixa fi a Breda el matrimoni

10 Posteriorment el bisbat, igual que a la Garriga i Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera, va estimar els danys en una quantitat superior a dues-centes cinquanta mil pessetes (Apèndix I: «Relación de los hechos ocurridos con motivo de la guerra determinada por el levantamiento cívico-militar de 18 de julio de 1936» a Muñoz, F.; Martí, J. M.; Catalán, F.: *Gregorio Modrego Casaus. Bisbe del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona* Barcelona, Claret, 2002).

11 Informació extreta de l'article anònim de *La Gralla* op. cit. 6.

12 El 1941 va ser refosa perquè s'havia esquerdat i durant l'aplec de l'any següent va ser entronitzada. Les noves campanes del campanar no van ser beneïdes i col·locades fins cinc anys més tard.

13 L'òbit es recull a la pàgina 67 del registre de defuncions del Registre Civil de Cardedeu. Segons una nota posterior datada el 27 de juliol de 1939, l'individu va ser identificat com Lluís Alabera Parelada, comerciant de 44 anys veí de Barcelona.

14 Segons el Registre Civil de Vallromanes va ser mort violentament el quatre de setembre de 1936. Llibre 1, foli 4, núm. 4 (9-XI-1936).

15 *La Gralla* núm. 761 (6-IX-1936). Tot i que errònies, creiem que aquestes breus línies palesen la confusió del moment i l'escassa repercussió que tingué la seva mort.

16 Segons el Registre Civil de Vallromanes va ser assassinat per diversos trets al cap el 17 de setembre de 1936. Llibre 1, foli 3, núm. 3 (22-XI-1936).

format per Manuela Campo Olivar i Francesc Puigtuví i Moreu.[17]

Per contra, a mesura que va avançar el conflicte hi hagueren estiuejants i persones vinculades amb la vila que van trobar refugi al poble.

REORGANITZACIÓ DE LA POLÍTICA MUNICIPAL

El poder municipal va ser objecte de disputes i constants renovacions que palesen l'heterogeneïtat del bàndol republicà.

La revista *Lluita*,[18] publicada pel POUM local, distingia tres etapes en el període del 19 de juliol fins al 20 de desembre de 1936 en la política municipal: «(...) La primera. Corresponent als moments difícils del Comitè. D'una enorme responsabilitat, insegurs i vacil·lants. La segona. La representa tot aquell temps lamentablement malmès en una lluita sorda entre l'Ajuntament i el Comitè de Milícies. La tercera, començà amb l'estructuració del nou Ajuntament, sorgit d'una avinença cordial entre totes les organitzacions obreres. (...)»[19]

El 20 d'octubre s'iniciava la tercera etapa descrita pel setmanari del POUM de Cardedeu. Els grups representats varen ser els sindicats CNT, que rebé sis consellers, UGT i Unió de Rabassaires, que en reberen un respectivament, i els grups polítics d'ERC, Acció Catalana i el Partit Obrer Unificat Marxista, que obtingueren un representant cada un. El sindicat anarquista n'obtenia tres més dels que li atribuïa el decret de la Generalitat, ja que UGT li cedí un conseller i ERC dos. Va assumir l'alcaldia el ferroviari Marcel·lí Bosch Massuet,[20] un dels pocs cardedeuencs que estaven sindicalitzats abans de la guerra. La política municipal estava clarament en mans de la CNT. L'«avinença cordial» d'on va sorgir aquest Ajuntament es va produir en una reunió al cinema municipal de can Segarra, però l'acte no va ser tan cordial com la revista diu. Gràcies als anomenats *papers de Salamanca* sabem que la Junta de Seguretat de la Generalitat a través de la Secció Comarques, va haver de mediar entre el nou Ajuntament i el Comitè, i es va arribar a l'acord de la dissolució d'aquest últim.[21] A la dita Junta també va arribar una carta del president local d'ERC demanant «d'esmenar aquesta anomalia, i que l'Esquerra tingui tres representants, que és el que li toca».[22]

L'Ajuntament es va anar reestructurant fins que el 18 de febrer de 1937 el Consell Municipal es va constituir com havia dictat el decret

Circumscripció de Barcelona Ajuntament de Cardedeu
Cens de Població del 1930: 2433
Nombre de Consellers a elegir: 11
Composició orgànica
E. R. de C. 1 + 2
C. N. T. 6 - 5
P. S. U. C. 1 + 1
P. O. U. M. 1
U. Rabassaires 1
A. C. R. 1
Data de constitució: 20 d'octubre del 1936. Règim especial adoptat:
Nom de l'elegido: Marcel·lí Bosch Mas filiació del mateix: C. N. T.

Full en octau amb la relació de regidors que componien l'Ajuntament de Cardedeu format el dia 20 d'octubre de 1936 i la seva afiliació política o sindical, marcant els regidors que sobren o falten perquè el consistori s'adaptés al Decret de la Generalitat.
(Font: Arxiu de la Generalitat Republicana a l'Arxiu Nacional de Sant Cugat)

17 Aquests sis cardedeuencs van ser recordats, amb Joaquim Pou Puig, Jaume Forns Fortuny, Joan Ribalta Ros i Carles Vendrell Sàlvia, en una llosa de marbre situada a la porta de l'església que anteriorment recordava els liberals morts pels carlins. Segons el manuscrit *Una dècada 1930 -1940* de V. Busquet, el matrimoni format per Manuela Campo i Francesc Puigtuví van ser assassinats el 4 de setembre de 1936, ella a Alella i ell a Breda.

18 Era una revista de quatre pàgines que va aparèixer el 13 de desembre de 1936 i, a la primavera del 1937, abans de desaparèixer amb el partit, va esdevenir òrgan comarcal del POUM.

19 *Lluita. Butlletí setmanal de la J.C.I i del POUM de Cardedeu.* núm. 2 (20.XII.1937) pàg. 2.

20 Vegeu-ne la nota biogràfica a *http://www.museugranollers.org/alcaldes.*

21 Informe de Cardedeu (30-X-1936). Llig. 313/6 núm. 26(1)-(2).

22 Carta d'ERC de Cardedeu a l'honorable conseller de Seguretat Interior (27-XI-1936). Llig. 313/6 núm. 27.

Capçalera de la revista *Lluita*, quan era el butlletí de la J. C. I. i del POUM de Cardedeu, entre el 13 de desembre de 1936 i el 6 de març de 1937.

de la Generalitat. En aquest període les desavinences més fortes van ser amb el sindicat UGT.

El 3 de maig de 1937 la Generalitat va ocupar l'edifici de Telefònica que estava en mans de la CNT a Barcelona. Arran d'aquest fet esclatà un conflicte armat entre ERC i PSUC, i CNT i POUM. El resultat va ser la desintegració del partit marxista i la pèrdua de poder de la CNT a favor d'ERC i del PSUC. Els qui consideraven primordial guanyar la guerra s'havien imposat als qui creien necessari portar a terme una revolució social per tal de vèncer. Dos mesos més tard el representant del POUM a l'Ajuntament dimitia per la dissolució del seu partit, el mateix mes que totes les armes del poble eren requisades per una comissió de Granollers.[23] El 8 d'octubre la Generalitat va elaborar un nou decret sobre els consells municipals i el 25 d'aquell mateix mes es reorganitzava l'Ajuntament de Cardedeu. La novetat va ser la representació del PSUC. El cap de la minoria d'ERC va proposar que la nova alcaldia es lliurés al seu partit, al·legant que els consellers de la CNT pertanyien a ERC, alguns d'ells amb càrrec de junta directiva, i que tots els alcaldes arreu de Catalunya eren del seu partit, però la mesura no va prosperar ja que tots els altres grups s'hi oposaren. Les desavinences entre Esquerra i la presidència van continuar fins que el 15 d'abril del 1938 els consellers del dit partit van proposar un vot de censura al qual es van afegir els representants d'Acció Catalana i d'Unió de Rabassaires, però no va prosperar per l'oposició dels de la CNT i del PSUC. Aquest i altres fets provocats per la manca de formalitat, segons l'alcalde, van provocar que presentés la dimissió el 20 de maig, tot i que va conservar el càrrec de conseller. Va assumir la presidència el mestre Vicenç Puig, del PSUC, però va exercir el càrrec durant poc temps. L'activitat política i social havia anat minvant feia mesos a causa de les necessitats i penalitats que imposava la guerra. El 27 de setembre Francesc Abelló i Gràcia va prendre possessió del càrrec de comissari municipal, per al qual havia estat nomenat per la Generalitat a disgust dels representants del consistori que quedaven. Aquest tampoc no va durar gaire i dos mesos més tard va ser substituït per Josep Maria Carreres i Oliver.

REVOLUCIÓ A LA REREGUARDA: CANVIS SOCIALS I ECONÒMICS

Després de la derrota del cop d'estat, la CNT–FAI i el POUM van impulsar canvis socials i econòmics importants per dur a terme la revolució que creien necessària per guanyar la guerra. A Cardedeu es van crear representacions locals d'aquestes organitzacions.

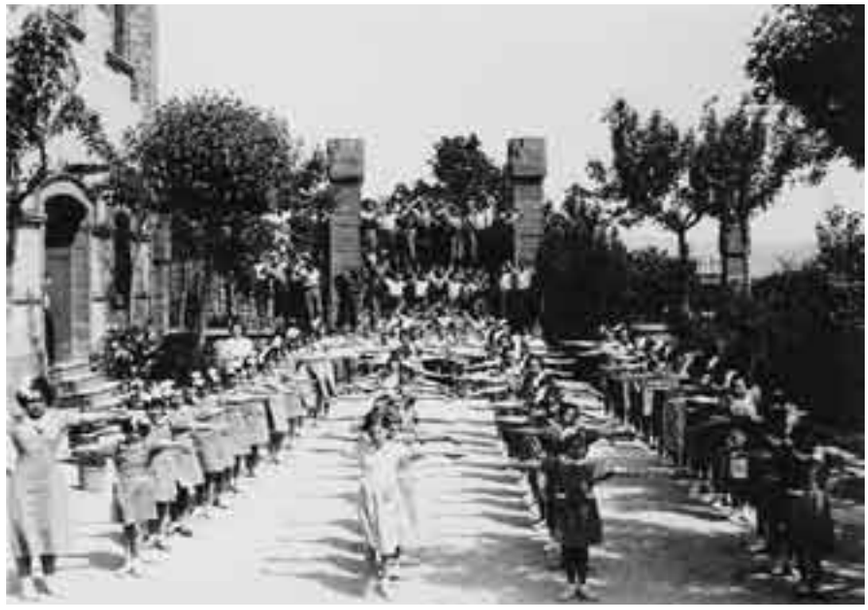
Durant les primeres setmanes la gran majoria de les torres d'estiueig van ser confiscades. En els últims mesos de l'any 1936 el Consell Municipal ordenava «que es reclamessin les claus de les torres no habitades d'aquesta vila (...)»[24] i «que la Comissió d'Hisenda obri els assentaments de les cases de Josep Torruella, Manuel Torruella, Gesa i Rivière absents com igualment si n'hi ha d'altres».[25] El 6 de març de l'any següent totes les cases estaven ocupades a excepció de la torre Amat, que va ser llogada pel consistori el 25 de febrer del 1938, can Piteu i poques excepcions més. Durant la tardor del 1937 es va intentar legalitzar la situació de les cases requisades demanant la presència dels seus propietaris a través del *Diari Oficial de la Generalitat*.

23 El 8 de juliol de 1937 l'Ajuntament va fer una crida d'entrega d'armes. El fet que fossin recollides per una comissió de Granollers ha estat extret del manuscrit *Una dècada 1930 -1940*, de V. Busquets.

24 Llibre d'Actes de l'Ajuntament, sessió del 2.XI.1936.

25 Ibídem, sessió de l'1 de desembre de 1936. La família Rivière era propietària del mas de Vilalba. Segregat del municipi i incorporat al de la Roca al 1836, el 23 d'abril de 1937 l'Ajuntament de Cardedeu va demanar el seu reintegrament legal al poble, ja que havia estat requisada mesos abans i s'hi havien realitzat treballs per adaptar-lo com a casa de colònies.

La torre Granés - Espinach, l'actual casal de la Gent Gran, va esdevenir la nova Casa de la Vila, ja que l'antiga estava en mal estat. La casa Amat, a davant de l'estació, va ser la seu del Comitè. Es va proposar cedir els baixos d'aquesta casa a la col·lectivització de barbers, però no s'ha trobat constància explícita que es realitzés. També en aquesta casa, el 26 de novembre de 1936, per culpa de l'activació d'una bomba quan s'estava manipulant, i en intentar treure-la per protegir els companys que estaven amb ell, va morir Pere Pujol i Vehí,[26] membre fundador del POUM a la vila i representant d'aquest partit al consell municipal, el qual havia vingut amb permís des del front.[27]

Nens i nenes del Colegio de Huérfanos de Santamarca al pati de l'antic convent de Santa Joana de Lestonnac el 1938. (Font: Pau Fort, arxiu família Fort)

A la torre de can Llibre, seu actual de l'ambulatori, es decidí instal·lar-hi la biblioteca i ateneu obrer, amb llibres de les torres deshabitades.[28] Els objectes antics i de valor artístic es van dur a Granollers per formar un museu comarcal; entre aquests objectes hi havia una col·lecció d'armes antigues que carregaren davant del casal dels Bell-lloc. El jardí de la mateixa torre es va obrir com a parc municipal per a l'esbarjo dels refugiats, i s'hi instal·là una mona oferta per la casa Cortès i diferents aus exòtiques. A més, can Llibre, juntament amb la casa Lligé, actual casa de la vila, on s'instal·là un menjador comunitari per als refugiats, el casal Bell-lloc i la casa Golferichs, entre altres, van servir d'habitatge per als refugiats. Per als fills d'aquests es va obrir una escola a la vil·la Borrell i a la farinera s'instal·là una escola d'orfes de Madrid.

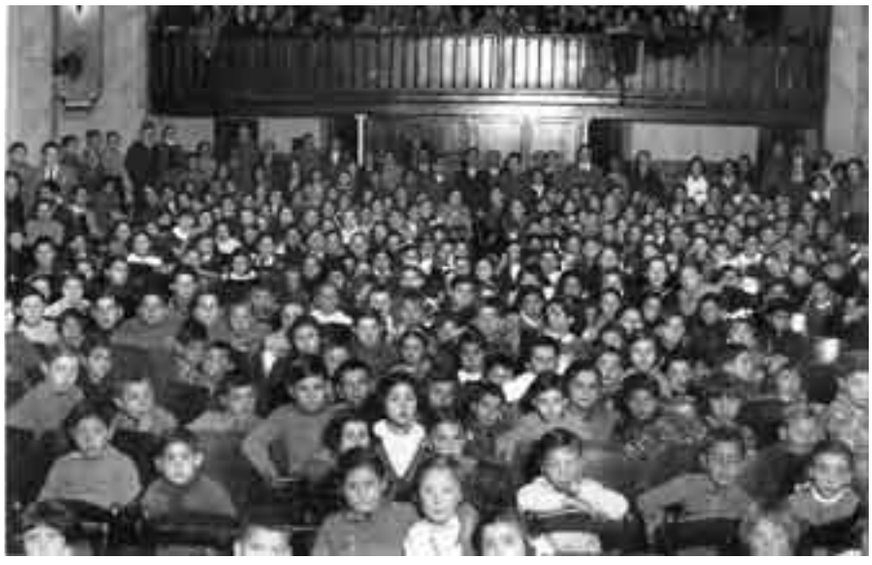
Cal tenir en compte que l'ensenyament, gratuït, obligatori i laic, era entès com una mesura revolucionària molt necessària. Per als infants del poble es va habilitar provisionalment el Gran Casino com a escola, amb material del convent, però l'edifici estava en males condicions: «Quan plou totes les parets estan negades d'aigua (...) i amb aquestes condicions, el tenir de treballar tot el dia sobre taules de marbre, és una cosa que congela el pensar-hi».[29] No és estrany doncs que «els pares, sols al pensar que tenen d'enviar els seus fills a l'escola ja tremolen». En els primers moments es va tirar endavant el projecte d'una nova escola, aprovat un any abans, però el pla no va seguir endavant i no va ser fins a la segona meitat de segle quan es va construir el que actualment és l'escola Dolors Graners. Per culpa de les males condicions de l'antic local d'entreteniment dels estiuejants es va habilitar l'Esbarjo, que anteriorment havia sigut una escola dirigida pel

26 Va morir a l'Hospital de Granollers als 20 anys. Informació obtinguda del Registre Civil de Granollers.

27 Molt sentida la seva mort pel seu partit i les organitzacions que componien el Consell Municipal, se li va dedicar el carrer de Teresa Oller, on vivia, i aquest nom es va passar al carrer de Sant Ramon.

28 Malgrat el nomenament de Tomàs Balvey com a bibliotecari, amb un sou de 250 pessetes mensuals, no he trobat informació que certifiqui el seu funcionament regular, tot i que s'hi pintà un rètol que deia *Biblioteca municipal;* el 13 de febrer *Lluita* és queixava de no saber-ne res. Cal tenir en compte que els acords de l'Ajuntament són confusos i no sempre es compliran. Com dirà Joan Artigues, secretari de Cardedeu entre el 1966 i el 1982, al manuscrit *La història de l'urbanisme de Cardedeu:* «En les sessions d'aquests temps es prenien uns acords confusos i amb poc detall. Em sembla veure la mala cara i la poca disposició del secretari Sr. Boixareu (...) Fa mala lletra, s'endevina que treballava de mala gana, i te molts descuits».

29 Valls, F.: «Per les Escoles». *Lluita. Butlletí setmanal de la J.C.I i del POUM* núm. 2 (20.XII.1937) pàg. 3.

Nens i nenes de l'escola de la vila reunits al cinema Montserrat, que passà a anomenar-se de Cardedeu, municipalitzat per la CNT, per veure unes pel·lícules sobre l'evolució del front i altres d'objectiu educatiu per tal de celebrar el dia del treballador de 1937.
(Font: Martí, L.: *L'Abans. Cardedeu Recull gràfic 1885-1965*. Efadós, el Papiol, 2003, pàg. 26)

rector; el casino es va fer servir per rebre instrucció militar a final del 1936, i l'estiu de l'any següent tornà a la seva funció original de teatre. L'Ajuntament també va acordar que dues professores fessin classes nocturnes de batxillerat, català, francès i estudis de comerç (possiblement la primera vegada que es van ensenyar al poble).

A petició del conseller del POUM, el 28 de desembre de 1936 l'Ajuntament va estudiar el procés de municipalització de l'habitatge, tot i que des de la presidència es va demanar que s'esperés el decret de la Generalitat. Es va acordar que implicava tots els immobles, solars i terrenys, i els propietaris passaven a ser usufructuaris del seu domicili, i podien deixar el títol en herència. Si tenien més d'una propietat, aquesta passaria a mans de l'Ajuntament i si no tenien cap altre mitjà de subsistència se'ls pagaria una renda. Els usufructuaris haurien de retribuir igualment els tributs de l'Estat, Generalitat i municipi, i els lloguers es pagarien a l'Ajuntament. Aquest també rebria l'1% del valor de l'edificació dels locals utilitzats pels sindicats, les entitats polítiques i les fàbriques o indústries i el 5% de la recaptació bruta dels edificis destinats a espectacles. El 10% dels guanys serien destinats a la conservació i restauració dels edificis, la qual quedava en mans exclusives de la col·lectivització de paletes i manobres de la vila. La mesura no agradà a molts cardedeuencs i a primers d'any va costar que la llei s'apliqués degudament; no es cobraven els lloguers en els terminis de pagament, i es va decidir ajornar l'aplicació fins al 31 de maig. Malgrat aquesta mesura va costar aplicar la municipalització i l'Ajuntament repetia, una vegada i una altra, la necessitat de cobrar els lloguers, i decidí que un empleat municipal passés casa per casa recordant el pagament.

Al final del 1936 i principi de l'any següent a Cardedeu es van emprendre dues altres municipalitzacions. La primera va ser la de les aigües potables i comunals.

Per tal d'aprofitar millor les aigües de la riera que passa pel municipi, i de retruc solucionar l'atur forçós de la col·lectivització dels paletes, al principi del segon any de guerra es va intentar engegar el projecte de la construcció del pantà de Vallforners, a la zona del Roc Fité (Cànoves). A tal fi es va sol·licitar el suport de la Delegació de Serveis Hidràulics del Pirineu Oriental i es va demanar una subvenció a la Conselleria d'Obres Públiques de la Generalitat, però només es va portar a terme la canalització de la sèquia comunal fins a arribar al municipi de Cànoves, ja que els propietaris de les Garrigues (Cànoves) van protestar per l'entrada en les seves terres sense autorització prèvia. El projecte quedà aturat i el pantà de Vallforners no es va construir fins als anys vuitanta del segle passat.

L'última municipalització va ser la del cinema Montserrat, que passà a anomenar-se cinema Cardedeu i a estar sota la direcció de CNT - FAI, argumentant que podien encarregar-se'n obrers del municipi sense feina, ja que els amos en tenien de segura.

Pel que fa al sector agrari, principal al poble, des dels primers dies es van confiscar les cases de pagès arrendades. Més endavant es van llogar diversos camps i les terres del Sr. Corbella es dividiren i van ser proveïdes de pous per ser cedides a treballadors de l'antic propietari o a pagesos que no tenien terres de regadiu o en tenien poques per al seu desenvolupament. La maquinària

i algunes collites dels pagesos de dretes van ser requisades per Unió de Rabassaires, l'únic sindicat preexistent al cop d'estat.

La col·lectivització més important va ser la d'obrers i manobres, la qual al principi de la guerra realitzà una important urbanització dels carrers de la vila. Altres sectors que es col·lectivitzaren van ser el dels fusters, mosaics, pintors i probablement la ja esmentada dels barbers.

Després de discutir llargament sobre la necessitat que els comerciants es col·lectivitzessin, a principi del 1937 trobem notícies sobre membres del Gremi i Entitats de Petits Comerciants i Industrials, proper a UGT, sovint acusats de contrarevolucionaris.

A les dues fàbriques principals del poble actuà un comitè sense gaires enrenous. En una, la Tèxtil Ra.Se, al febrer del 1937 el Sr. Serra va intentar despatxar el treballador Badia acusant-lo de promoure desordre. Després de celebrar una assemblea de tots els obrers, presidits per una delegació de la CNT, «el director es va proposar per desenvolupar els seus treballs al despatx de Barcelona i la direcció de la fàbrica fou encomanada a un company obrer d'aquesta».[30]

PROBLEMES A LA REREGUARDA DERIVATS DE LA GUERRA

Un dels principals problemes començada la guerra va ser el proveïment. Els comerciants del poble van ser sovint acusats d'estraperlistes i es van requisar importants lots de productes que s'intentaven portar fora del poble. Des de l'Ajuntament es va intentar regular les activitats dels botiguers, del mercat municipal, de l'escorxador i les explotacions dels boscos per tal de garantir el subministrament als vilatans. Per garantir el subministrament de farina es va prohibir la fabricació de borregos. A principi de gener del 1937 va tenir lloc un dels fets més sonats respecte al proveïment. Davant la sorpresa dels membres de les organitzacions sindicals i dels partits polítics, es van manifestar moltes dones protestant perquè havien d'anar a comprar el pa a l'ajuntament. A les seves memòries, on és molt crític respecte a les ànsies de poder d'alguns dels seus companys, Marcel·lí Bosch narra el fet de la manera següent: «(...) un dia, que sabien que jo no hi era, van fer els pans uns quants grams més petits, i ells els van vendre a l'Ajuntament. Les dones van protestar, i quan jo vaig arribar al vespre tot eren trucades telefòniques de les dones del poble. Els inquietava saber si l'endemà tindrien d'anar a buscar el pa a l'Ajuntament o al forner (...).»[31]

Com que la feina també era escassa l'Ajuntament va organitzar torns de treball. La moneda també escassejava i el Consell Municipal va imprimir paper moneda d'una pesseta i 50 i 25 cèntims, de circulació vàlida dintre el municipi, responent la caixa municipal. En total van ser emesos 32.000 bitllets impresos per les Gràfiques Unificades de Granollers amb valor de 16.000 pessetes. A més també s'imprimiren segells com a impostos municipals sobre les consumicions i les entrades dels locals d'oci.

Bitllets emesos per l'Ajuntament de Cardedeu durant el mes de setembre de 1937. (Font: Museu Arxiu Tomàs Balvey de Cardedeu).

30 «Notes Locals». *Lluita. Butlletí setmanal de la J.C.I i del POUM* núm. 8 (6.II.1937) pàg. 4.

31 Bosch, M.: *La meva vida. Memòries i records des de l'Ajuntament a l'exili de Cardedeu* (1980 inèdit, transcrit per Víctor Busquet a partir de les notes de l'exalcalde).

Els jardins de la torre Llibre, actualment desapareguts, van ser oberts com a parc municipal al centre del poble durant la Guerra Civil.
(Font: Pau Fort, arxiu família Fort)

L'evolució del front de guerra va implicar el moviment de refugiats cap a les zones no ocupades pels rebels. Moltes cases de Cardedeu van ser destinades per a ús d'aquests desplaçats. Entre els dos últims mesos del 1936 van arribar 92 refugiats procedents de Màlaga i Madrid. L'any següent s'hi sumaren 194 refugiats que venien de la capital de l'Estat, i sobretot, del País Basc, però la gran majoria ja eren refugiats d'altres zones que s'havien arrecerat a la zona republicana del nord i van ser portats a Catalunya a través de França. L'any 1938 les entrades de refugiats al poble van ser molt més massives: el 16 d'abril n'entraren 179 procedents d'Aragó i el dia 23 del mateix mes 113 procedents de Lleida, l'Urgell i Tarragona. Segons la relació de refugiats de les zones de guerra elaborada per l'Ajuntament l'abril de 1938 hi havia en total 582 refugiats.[32]

El 21 de novembre del primer any del conflicte bèl·lic va arribar a Granollers l'escola del barri de la Prosperidad de Madrid «Colegio de Huérfanos de Santamarca»[33] formada per uns 125 nens. Després d'una estada a Lliçà es van hostatjar a l'antiga escola de Santa Maria de Lestonnac de Cardedeu a principi de l'any següent. Un altre fet destacable és que l'1 de juliol del 1937 es va cedir la torre de la Sra. Pilar Llibre de Pons perquè l'ocupés el cònsol general de França i la seva família, però ha estat l'única notícia que n'he pogut recollir.

Durant la Guerra Civil es va fer servir una nova estratègia de combat: el bombardeig contra objectius civils a la rereguarda. Entre els anys 1937 i 1938 Espanya es va omplir de camps d'aviació i petits aeròdroms. «A finals de l'any 1937, la 5a Secció d'Infrastructures de l'Arma d'Aviació decidí la construcció d'un aeròdrom a Cardedeu, que completava la xarxa del Vallès, on hi havia també els de Montmeló i la Garriga (Llerona) i pertanyia al segon sector de la tercera Regió Aèria.»[34] Segons D. Gesalí, «el campo de vuelo de Cardedeu era un polígono de un Kilómetro de longitud màxima por seiscientos metros de anchura, afectando los términos municipales de Cardedeu, Sant Antoni de Vilamajor y Llinars del Vallés».[35] La col·lectivització de paletes va

32 A Garriga, J., *et al.*: *Granollers 1939 - 1939: conflicte revolucionari i bèl·lic* vol. II, Barcelona, El Racó del Llibre de Text 1989, pàg. 234, es diu que el 4 de març del 1938 van arribar a Granollers 295 refugiats, dels quals 30 van ser portats a Cardedeu, i el 15 del mateix mes 22 dels 121 que van arribar a la capital del Vallès, però aquests no consten explícitament en la *Llista de refugiats que van produir estada a Cardedeu*, feta a l'abril del 1938 i conservada a l'Arxiu Municipal. En canvi, en una llista de pagaments setmanals de juny a setembre de 1938 també guardada a l'Arxiu Municipal, que presenta senyals d'haver sigut a punt de cremar-se, hi consten uns 420 refugiats; per tant, la llista anterior, enviada a la Generalitat, segurament va ser inflada. Cal tenir en compte que en cap de les dues consta l'escola de Santa Marca.

33 *La Gralla* núm. 773 (29-XI-1937) pàg. 8.

34 Comas Duran, P.; Comas Clusellas, M.: *Cardedeu en el centenari de l'aviació*. Programa de la 10a Fira de Nadal i del Torró Artesà de Cardedeu. Associació Veïns de la Vila 2004 Cardedeu, pàg. 21.

35 Gesalí, D.: *Delfín. El Grumman CC&F G-23 en la Guerra Civil española*. Montmeló, Escuadra 7, 2005. pàg. 60.

Fàbrica la Hilandera després de l'incendi provocat per elements de l'exèrcit republicà en retirada els últims dies de gener de 1939. (Font: Martí, L.: *L'Abans. Cardedeu Recull gràfic 1885-1965*. Efadós, el Papiol, 2003, pàg. 26)

construir el drenatge del camp i nou refugis al voltant del camp camuflats per boscos, entre els quals destaca el més gran, a prop de les masies de can Jofre i can Morató. En dites masies va ser on es va instal·lar el comandament, el magatzem i la guàrdia. Funcionà a partir de la primavera de 1938 i va ser la base de formació del grup 28, el qual realitzà tasques de protecció i vigilància de Barcelona abans d'actuar en la batalla de l'Ebre, en tasques de reconeixement, assalt i protecció de ports i costes de llevant i en la campanya d'Extremadura.[36]

Malauradament els *delfins*, com eren coneguts aquests avions, no van ser els únics que sobrevolaren la vila. Els dies finals de la guerra, al Vallès foren bombardejades diverses poblacions, com són Mollet, la Garriga, Sant Celoni i la mateixa capital. El camp d'aviació va ser bombardejat el 15 de novembre del 1938 i el poble ho va ser els dies 25 i 26 de gener per set avions de la legió Cóndor; hi van morir vuit persones, la gran majoria dones.[37]

S'acostava el final. Des del 12 fins al 26 de gener de 1939, quan va caure Barcelona, una esquadra de *xatos* que defensava la ciutat operava a l'aeròdrom de Cardedeu. El 28 de gener queia Granollers. En assabentar-se que l'exèrcit franquista era a prop, a la matinada del dia següent Joan Ribalta Ros i Carles Vendrell Sàlvia l'anaren a rebre amb visques, però els soldats amb qui es toparen eren de la retirada de l'exèrcit republicà, que els van afusellar a l'entrada del poble. Durant aquells últims dies també foren assassinats Joaquim Pou Puig i Jaume Forns Fortuny,[38] i van ser cremats la fàbrica de la Hilandera, el garatge Terrades i el magatzem de blat d'en Joan Torruella. Poques hores després l'exèrcit nacional entrava al poble.[39] Un dia més tard la notícia arribava a Viladrau, on hi havia l'escriptor Marià Manent: «30 de gener. Plou i hi ha molta boira espessa. Han caigut Cardedeu, Caldes de Montbui, la Garriga i Moià.»[40]

36 Ibídem.

37 Segons el Registre Civil el dia 25 moriren: Eulàlia Arquer Esteve (61 anys), Matilde Forns Bruguera (62 anys), Dolors Mir Morató (4 anys), Joaquima Roca Margenat (56 anys) i Pilar Rosell Forns (4 anys). El dia 26 moriren Anna Baeza Santamaria (26 anys), Gaietà Espriu Moruny (71 anys) i Ramon Massuet Renau (59 anys). El 24 de gener sobrevolaren l'estació 11 avions de la legió Cóndor, però sembla que no bombardejaren. Informació obtinguda del Estado Mayor del Aire, 3ª Sección, Parte de Campaña, Arxivo Histórico del Ejército del Aire de Villaviciosa de Odón (Madrid).

38 Dos diferents testimonis orals coincideixen a afirmar que Joaquim Pou Puig va ser afusellat per oposar-se que les tropes republicanes s'emportessin el seu porc: un dels testimonis el va veure mort davant la fàbrica de la Hilandera. De Carles Vendrell no he pogut trobar constància de la situació concreta de la seva mort, però sembla que va ser assassinat amb Joan Ribalta, ja que diferents testimonis descriuen que anava acompanyat.

39 Segons P. Comas, aquestes tropes eren dirigides per l'italià Gastone Gambara, cap de la CTV i comandant de la divisió Littorio, amb Flechas Negras, Azules i Mixtas entrant a la vila camí de Llinars. Programa festa major 1989.

40 Manent, M.: *El vel de Maia. Dietari de la Guerra Civil 1936-1939*. Barcelona. Ed. Destino, 1975. pàg. 237.